

Бондар В. І.

Приходько Ю.О.

САМООЦІНКА ОСОБИСТОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РОЗВИТКУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена розкриттю особливостей розвитку самооцінки молодшого школяра як важливого структурного компонента самосвідомості особистості. Розкриті чинники формування самооцінки дитини молодшого шкільного віку, причини розвитку неадекватної (завищеної й заниженої) самооцінки та особливості корекційного впливу на даний процес.

Ключові слова: *самооцінка, самосвідомість особистості, оцінні судження, адекватна, неадекватна, завищена, занижена самооцінка, розвиток особистості, молодший школяр, учитель.*

Психічний розвиток та становлення особистості тісно пов'язані із формуванням її самосвідомості, усвідомленням і ставленням до себе як до істоти фізичної, духовної та суспільної. Самосвідомість розглядають у психології як «здатність людини усвідомлювати саму себе, своє «Я», свої потреби, інтереси, цінності, своє буття і його сенс, власну поведінку й переживання тощо» [1, с. 668]. У психологічній науці й донині не існує єдиного трактування даного поняття. У науковій літературі можна віднайти різні визначення самосвідомості особистості, що обумовлюється філософською позицією концепції, з якої виходить той чи інший автор. Водночас існує єдність дослідників даної проблеми у поглядах на те, що самосвідомість є невіддільною складовою проблеми свідомості особистості. В свою чергу, самосвідомість розглядається як важливий компонент структури особистості. У працях провідних вчених-психологів часто

підкреслюється, що рівень розвитку особистості пропорційний рівню розвитку самосвідомості, а негативні відхилення у розвитку самосвідомості порушують гармонійну структуру особистості і призводять до дефективного формування характеру [2].

У вітчизняній психології самосвідомість розглядається як особлива якісно своєрідна форма психічного, яка тісно пов'язана із свідомістю, але не тотожна їй. Якщо свідомість є знанням людини про навколишній світ та інших людей, то самосвідомість – це її знання про саму себе. Усталеною у психологічній науці є думка, що усвідомлення людини себе характеризує більш складний рівень психічного життя, ніж предметна свідомість, а тому в процесі розвитку особистості спочатку з'являється свідомість, а дещо пізніше - самосвідомість. Хоча варто зауважити, що з цією думкою погоджуються далеко не всі дослідники даної проблеми. Так, наприклад, відомий французький вчений-психолог Ж. Піаже у своїх ранніх працях пов'язував появу самосвідомості з наявністю у дітей логічного мислення, з їх умінням вести внутрішню суперечку. Саме тому вчений заперечував наявність самосвідомості у дітей дошкільного і навіть молодшого шкільного віку. Самосвідомість, на його думку, виникає лише у підлітковому віці, коли процес усвідомлення власних думок набуває систематичного характеру [3].

У самосвідомості людина водночас є і суб'єктом і об'єктом пізнання, адже у самосвідомості особистість сприймає себе в якості об'єкта і бачить себе ніби поглядом з боку. Розвиток самосвідомості відбувається в процесі практичної діяльності людини і в умовах її взаємодії з іншими людьми. Сфера суспільних відносин відіграє особливу роль у виникненні і розвитку самосвідомості – людина пізнає себе опосередковано, через пізнання іншої людини.

Загальновизнано, що самосвідомість є надзвичайно складним психічним утворенням, яке складається із декількох структурних компонентів. Хоча погляди стосовно компонентів самосвідомості у різних

дослідників даного психічного явища не співпадають. Найчастіше вчені виділяють два компоненти самосвідомості: знання людини про себе й емоційно-ціннісне ставлення до себе (самооцінка). Єдність цих компонентів і складає самосвідомість особистості. В деяких працях йдеться і про третій компонент самосвідомості - саморегуляцію поведінки особистості [4].

Дослідники проблеми самосвідомості особистості одноставно стверджують, що центральним структурним компонентом самосвідомості особистості є *самооцінка*. Цим, очевидно, можна пояснити незаперечний науковий факт, що самосвідомість на всіх етапах онтогенезу особистості вивчається саме через дослідження її самооцінки. З іншого боку, самооцінка розглядається як ядро особистості, важливий регулятор поведінки, від якого залежать її взаємини з оточуючими людьми, критичність, вимогливість до себе, ставлення до своїх успіхів і невдач.

У психології самооцінка трактується як «оцінка особистістю себе, своїх фізичних, інтелектуальних, емоційно-вольових, комунікативних, моральних якостей, життєвих можливостей, ставлення до себе оточуючих і свого місця серед них» [5, с.110].

Самооцінка – це надзвичайно особистісне утворення психіки людини й водночас прояв її суб'єктивної активності. Дослідники проблеми самооцінки особистості наголошують на тому, що вона впливає на формування таких рис характеру як то: упевненість у собі, самолюбство, самокритичність, почуття власної гідності, гордість тощо. Самооцінка формується при активній участі самої особистості і несе на собі відбиток якісної своєрідності її психічного світу, саме тому вона не завжди співпадає з об'єктивною оцінкою даної особистості. На думку відомого фахівця із проблеми самооцінки особистості А.І. Ліпкіної, самооцінка формується у структурі психосоціальних взаємин людини в залежності від успішності її попередньої діяльності. Склавшись, самооцінка стає регулятором діяльності людини та її поведінки загалом [6].

Самооцінка завжди носить відтінок суб'єктивності й відображає особливості набутого особистістю досвіду, ступінь глибини його усвідомлення та узагальнення. Відома дослідниця проблеми самосвідомості особистості І.І. Чеснокова, у своїй монографічній праці стверджує, що «основна функція самооцінки у психічному житті особистості полягає в тому, що вона виступає необхідною внутрішньою умовою регуляції поведінки і діяльності. Через включення самооцінки у структуру мотивації діяльності особистість здійснює безперервне співвіднесення своїх можливостей, внутрішніх психологічних резервів з метою і засобами діяльності. У своїй поведінці у різних спілкуваннях ми безперервно «примірюємо» себе до особливостей ситуації, поведінки інших людей, до реакцій на нашу поведінку тощо. Вища форма саморегуляції на основі самооцінки полягає у своєрідному творчому ставленні до власної особистості – в намаганні змінити, покращити себе, а також реалізувати це намагання» [4, с.123].

Моральним критерієм самооцінки є суспільна цінність того, що оцінює у собі особистість. Більше чи менше співпадання прогресивних суспільних цінностей з особистісно-значущими цінностями характеризує особистість на предмет моральної зрілості. І, навпаки, розходження культивованих у собі цінностей з суспільними цінностями прогресивного спрямування свідчить про відсутність внутрішнього зв'язку між особистістю і суспільством.

Змістовний аспект самооцінки, тобто те, що становить її об'єкт, є важливою психологічною характеристикою особистості. Об'єктами самооцінки особистості можуть виступати: предметна діяльність та її результати, поведінка, розумові здібності, фізична сила, риси характеру, зовнішній вигляд, місце людини в системі взаємин з оточуючими людьми тощо.

Розрізняють самооцінку адекватну й неадекватну. Адекватна самооцінка дозволяє людині ставитись до себе критично, правильно

співвідносити свої сили із завданнями різної трудності і вимогами оточуючих. Самооцінка, адекватна рівню домагань і реальним можливостям людини, сприяє правильному вибору нею життєвих цілей, тактики і форм поведінки у різних ситуаціях, а значить і збереженню психічного здоров'я. Розбіжності між домаганнями і реальними можливостями людини призводить до того, що вона починає неправильно себе оцінювати, внаслідок чого її поведінка стає неадекватною, у неї виникають емоційні зриви, підвищена тривожність та ін.

Неадекватна самооцінка буває завищеною (рівень домагань вище особистісних потенцій, необхідних для успіху) і заниженою (рівень домагань нижче особистісних можливостей). Та й інша неадекватна самооцінка негативно позначаються на розвитку та становленні особистості.

Варто зауважити, що самооцінка особистості не залишається стабільною. В залежності від вікових особливостей, успіхів у діяльності, партнерів по спілкуванню та багатьох інших факторів самооцінка особистості має тенденцію змінюватися.

Деякі вчені, досліджуючи проблему самосвідомості, виділяють три види самооцінки: загальну, конкретну і динамічну. Р.Б. Стеркіна, вивчаючи самосвідомість дошкільників, встановила, що загальна самооцінка – це оцінка особистісних якостей, вона формується на основі спілкування дитини з оточуючими людьми і виникає лише в кінці дошкільного віку. Конкретна самооцінка (на відміну від загальної) – це оцінка своїх можливостей й умінь у конкретній діяльності. Цей вид самооцінки є більш адекватним й реалістичним і формується на основі пізнання дитиною результатів своєї діяльності. Динамічна самооцінка є проміжною між загальною й конкретною. Шлях її розвитку йде від конкретної до загальної. При цьому реалістичність самооцінки тим менша, чим більша ступінь її узагальненості й навпаки [7].

Характеризуючи самооцінку як важливе особистісне утворення, на наш погляд, не можна обійти питання її виникнення на ранніх етапах онтогенезу,

оскільки тут й донині не існує єдиної думки серед дослідників даної проблеми. Переважає погляд, що самооцінка починає складатися на третьому році життя дитини як важливий компонент її самосвідомості (Б.Г. Ананьєв, А. Валлон, С.Л. Рубінштейн та ін.). Про розвиток самосвідомості, а у її структурі й самооцінки, у цьому віці свідчить:

- називання свого імені у різних варіантах;
- твердження про себе у першій особі («Я»);
- здатність виражати засобами мови окремі стани й потреби («Я хочу», «Я буду»);
- позитивно забарвлене твердження про себе («Я хороша»);
- прагнення до активних самостійних дій.

Усвідомлення дитиною третього року життя власних дій через оцінні впливи оточуючих людей створює передумови розвитку у неї самооцінки. Спочатку оцінка себе і своїх дій безпосередньо відображає оцінки інших людей. Однак, як стверджує Б.Г. Ананьєв, це ще не є справжньою самооцінкою, оскільки остання насамперед передбачає свідоме розуміння й оцінювання дитиною власних дій та вчинків, якостей і можливостей. Все це з'являється лише у старшому дошкільному віці.

Варто зазначити, що далеко не всі сучасні дослідники даної проблеми погоджуються з думкою психологів-класиків. Деякі вчені (Н.М. Авдеева, А.І. Сільвестру, О.О. Смірнова) вважають, що самооцінка з'являється у дитини значно раніше, ніж на третьому році життя. Адже, на їх думку, важко уявити, що до трьох років у дитини відсутнє яке-небудь ставлення до себе.

Подальший розвиток самосвідомості дитини дошкільного віку відбувається завдяки зростаючій самостійності, більш повного і глибокого усвідомлення себе, оцінці достоїнств і недоліків як своїх, так і ровесників. Характерною особливістю дошкільників усіх вікових груп є те, що вони виявляють більшу здатність об'єктивно оцінювати інших, ніж самих себе. Оцінка старшими дошкільниками свого ровесника є більш повною і

диференційованою, ніж оцінка себе. Крім того, дітям цього віку легко оцінити себе позитивно і значно важче негативно.

Адекватність самооцінки дитини старшого дошкільного віку значною мірою визначається наочністю результатів своєї діяльності, знанням своїх умінь і досвідом їх оцінки. Власна практична діяльність особливо важлива у пізнанні дитиною самої себе, у формуванні уявлень про свої можливості. Шляхом прямої перевірки своїх сил в реальній діяльності дитина здобуває уроки із свого індивідуального досвіду і поступово приходять до розуміння своїх можливостей, що надзвичайно важливо для розвитку адекватної самооцінки. Уміння дитини аналізувати результати власної діяльності залежить від її уміння аналізувати результати інших дітей.

Встановлено, що адекватність самооцінки дитини дошкільного віку є різною у різних видах її діяльності. Вона значно легше оцінює свої рухові та певні трудові навички, результати малювання, ніж співочі вміння, свої особистісні якості, особливо своє становище у системі особистісних відносин. Водночас результати досліджень засвідчили, що найбільш стійкою є самооцінка дитини у системі особистісних відносин.

Під кінець дошкільного віку самооцінка дитини, її оцінні судження про оточуючих стають більш повними, деталізованими та розгорнутими, зростає самостійність, критичність оцінки й самооцінки. Ці зміни пояснюються вченими появою у старших дошкільників інтересу до внутрішнього світу людей, переходу до особистісного спілкування, засвоєнням критеріїв оцінної діяльності, розвитком мислення і мовлення. Такі зрушення у розвитку самооцінки мають важливе значення у формуванні психологічної готовності дитини до навчання у школі.

Зі вступом дитини до школи її самосвідомість піднімається на якісно вищий рівень розвитку. Досягнення та невдачі молодшого школяра набувають офіційного характеру та стають публічними. Дорослі й ровесники починають оцінювати його інтелектуальні, соціальні й фізичні можливості, а

він сам починає усвідомлювати й оцінювати у собі якості, які характеризують його як школяра.

Як свідчать дані теоретико-експериментальних досліджень, молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку самооцінки. На думку видатного вітчизняного вченого-психолога Л.С. Виготського, в молодшому шкільному віці самооцінка дитини опосередковує її ставлення до себе, інтегрує досвід її діяльності та спілкування з іншими людьми.

Самооцінка молодшого школяра насамперед формується під впливом результатів його учбової діяльності. Проте оцінку цих результатів завжди дають дорослі – учитель, батьки і навіть однокласники, саме тому їх оцінка впливає на формування самооцінки молодшого школяра. Здатність реагувати на себе з точки зору інших розвивається у спілкуванні дитини з дорослими та ровесниками й спільній діяльності з ними. Засвоюючи в процесі навчання і виховання певні норми і цінності, учень під впливом оцінних суджень інших починає певним чином ставитися до реальних результатів своєї учбової діяльності та до себе самого. З віком молодший школяр все краще починає усвідомлювати різницю між отриманими результатами і тим, чого б міг досягти за умов наявності певних умінь та особистісних якостей. В такий спосіб у дитини формується установка на оцінку своїх можливостей, що є основним компонентом самооцінки.

Основними факторами, від впливом яких відбувається становлення самооцінки молодшого школяра, є: шкільна оцінка, особливості спілкування учителя з учнями, стиль домашнього виховання. Як свідчать результати досліджень, найбільший вплив на самооцінку молодших школярів справляє шкільна оцінка їх успішності, особливо це стосується учнів перших та других класів. Орієнтуючись на оцінку учителя, діти самі вважають себе та своїх однокласників відмінниками, трійочниками, двійочниками, наділяючи при цьому представників кожної групи певними особистісними якостями. Учбова діяльність є провідною для молодшого школяра, а тому коли в ній дитина не

почуває себе компетентною, то це негативно позначається не лише на формуванні у неї низької самооцінки, але й на її особистісному розвитку загалом.

Оцінка успішності молодшого школяра фактично є оцінкою його як особистості, вона визначає його соціальний статус у колективі ровесників. Про це має завжди пам'ятати учитель, чітко розмежовуючи у своїх судженнях оцінку окремих результатів діяльності учня і оцінку його як особистості. Адже помічено, що молодші школярі, особливо першокласники, ще недостатньо диференціюють такі оцінки, а тому негативні відгуки про результати своєї діяльності вони часто сприймають як оцінку себе як людини.

У молодших школярів спостерігаються всі види самооцінки: адекватна висока, стійка завищена, стійка занижена, нестійка у сторону завищення або заниження. Безумовно, що особливої уваги учителя потребують діти, які мають неадекватну самооцінку (стійку завищену або стійку занижену).

Як правило, діти із завищеною самооцінкою виховуються в обстановці некритичності до їх поведінки й результатів діяльності та загальної всездозволеності й «поклоніння» перед ними. Це особливо стосується дітей, які зростають у гарно матеріально забезпечених сім'ях, де чують від дорослих, що вони найкращі, найрозумніші, і що в майбутньому вони будуть «мати все, що забажають». Діти із стійкою завищеною самооцінкою завжди переоцінюють свої можливості, результати своєї діяльності, свої особистісні якості. Вони часто обирають завдання, з якими не зможуть справитись. Після невдачі продовжують наполягати на своєму, або ж тут же переключаються на найбільш легке завдання, оскільки керуються у своїй поведінці мотивами престижності. Помічено, що ці діти не обов'язково розхвалюють себе, але схильні активно критикувати результати діяльності своїх однокласників, часто навіть несправедливо. У дітей із завищеною самооцінкою

розвиваються негативні риси: безтактність, надмірна самовпевненість, зарозумілість.

Дослідники проблеми розвитку самооцінки стверджують, що стійку завищену самооцінку важко коригувати, оскільки діти, яким вона уже притаманна, схильні до її збереження, ігноруючи оцінки інших і навіть свій власний досвід невдач у тій чи іншій діяльності. Проте це не означає, що учитель не може впливати на завищену самооцінку учня.

Важливим прийомом корекції завищеної самооцінки молодшого школяра можуть виступати розвиток та активізація його мислинневих операцій – аналізу, порівняння, синтезу, які виступають *раціональним* компонентом самооцінки і є провідним у її структурі. Водночас, до структури самооцінки входить також й *емоційний компонент*, оскільки при самооцінюванні завжди виявляється ставлення особистості до себе. Як наголошував у своїй монографії, присвяченій проблемі самосвідомості особистості, М.Й. Боришевський, «характер самооцінки значною мірою залежить саме від співвідношення раціонального й емоційного компонентів. Адже чим більше людина керується під час оцінювання своїх якостей усвідомленими знаннями, логічними умовисновками і доведеннями, тим ближчою до реальної буде її самооцінка, і, навпаки, зменшення складової раціонального компонента на користь емоційного призводить до зниження рівня адекватності самооцінки людини» [8, с. 32].

Результати дослідження самооцінки молодших школярів, здійснені А.І. Ліпкіною, дозволили зробити висновок про те, що в навчальному процесі надзвичайно ефективний вплив на підвищення адекватності самооцінки справляють конфліктні ситуації, у яких стикаються різні або навіть протилежні оцінні судження. Особливе значення дослідниця надавала критичному ставленню дитини до себе. Головною умовою виникнення і становлення критичної самооцінки вчена вважала наявність у школяра інформації про результати діяльності своїх ровесників і порівняння їх з

оцінками, які отримала його робота від інших. Крім того, джерелами становлення адекватної самооцінки є оцінка результатів своєї діяльності самою дитиною та їх порівняння із результатами праці однокласників [6].

З метою формування адекватної самооцінки, учителю доцільно не лише самостійно реально оцінювати результати діяльності учня із завищеною самооцінкою, але й якомога більше долучати до цього його однокласників. Їх оцінка іноді може навіть більше справляти коригуючий вплив на самооцінку учня, ніж оцінні судження учителя, особливо, коли йдеться про учнів четвертого класу. Адже відомо, що для багатьох четвертокласників оцінка учителя перестає бути еталонною. Вони починають надавати перевагу своїм ровесникам та їх оцінним судженням. При цьому важливо, щоб однокласники аргументували свою оцінку. Звичайно, не кожна дитина може це робити відразу, але поступово й при активній допомозі учителя діти можуть оволодіти вміннями аналізу й порівняння, що приносить користь і їм самим у плані формування їх власної адекватної самооцінки.

Загалом, результати досліджень особливостей розвитку самооцінки дітей молодшого шкільного віку та педагогічна практика дають підставу стверджувати, що учні першого класу найбільш схильні до переоцінки своїх учбових досягнень й особистісних якостей, це часто спостерігається й у частини другокласників. Тенденція до переоцінки себе помітно знижується в учнів третього й особливо четвертого класу. На думку дослідників даної проблеми, це відбувається переважно під впливом засвоєння дітьми етичного правила, згідно з яким розхвалювати самого себе означає поводити себе не зовсім чемно. Дана тенденція не виключає того, що і серед четвертокласників є такі, котрі мають завищену самооцінку і потребують її корекції як учителем, так і шкільним психологом.

Характерною особливістю дітей із заниженою самооцінкою є їх схильність замикатися в собі, вишукувати в собі слабкості, зосереджувати на них свою увагу. Нормальному розвитку дітей із заниженою самооцінкою

заважає їх підвищена самокритичність, невпевненість у собі. У всіх своїх починаннях і справах вони чекають лише невдач. Ці діти дуже ранимі, підвищено тривожні сором'язливі, зосереджені на собі, невдачі заважають їх повноцінному спілкуванню з дорослими та ровесниками.

Неадекватна занижена самооцінка у молодших школярів яскраво проявляється у їх поведінці і рисах особистості. Якщо таким дітям запропонувати перевірити свою роботу і знайти в ній помилки, то вони мовчки перечитують її, нічого не змінюючи, або ж відмовляються її перевіряти, мотивуючи відмову тим, що всерівно в ній нічого не знайдуть. Заохочувані й підбадьорувані учителем, вони поступово включаються у роботу й навіть часто самі знаходять помилки. Помічено, що ці діти обирають лише легкі завдання як у повсякденному житті, так і в екстремальних ситуаціях. Невпевненість у собі у цих дітей яскраво проявляється у їх планах на майбутнє. Діяльність інших вони, як правило, схильні переоцінювати [9].

Варто зазначити, що дитина не народжується із низькою самооцінкою, вона формується у неї спочатку під впливом сімейного виховання, а згодом і під впливом оцінних суджень та ставлень до неї вихователів й учителів. Чим більше дитину критикували у дитинстві, тим довший її шлях до адекватної самооцінки. Надмірно суворе виховання завжди приносить негативні наслідки. Коли дитину не заохочують, не помічають її досягнень, то вона дуже швидко втрачає ініціативу, бажання щось робити, оскільки переконана, що «всерівно у мене нічого не вийде».

Результати досліджень дозволяють стверджувати, що головними факторами формування неадекватної самооцінки у дітей молодшого шкільного віку є:

1. Обмежене коло спілкування і діяльності дитини.
2. Недостатній рівень розвитку оцінних ставлень у колективі, відсутність традицій оцінювати й контролювати дії та вчинки однокласників.

3. Завищені або занижені оцінки діяльності та поведінки, які даються дитині іншими людьми [9].

Водночас потрібно зауважити, що занижену самооцінку молодшого школяра не завжди слід розглядати як ознаку невротичної невпевненості у собі. Результати досліджень свідчать про те, що для багатьох учнів других й особливо третіх класів характерною є тенденція до зниження рівня самооцінки. На думку вчених, це можна пояснити тим, що у дітей 8-9 років активно розвивається самокритичність та здатність до самоаналізу, що має враховувати учитель, аналізуючи та розвиваючи адекватну самооцінку учнів.

Діти, які виявляють стійку тенденцію до заниженої самооцінки, особливо потребують підтримки учителя. Він може сприяти підвищенню самооцінки молодшого школяра, коли буде тактовно робити зауваження, а не критикувати за помилки, менше акцентуватиме увагу на його невдачах. При цьому обов'язково буде наголошувати на тому, що дитина здатна досягти набагато кращих результатів наступного разу, якщо докладе більших зусиль. Практика свідчить, що таке підбадьорювання, а також «прищеплення» дитині почуття власної цінності та компетентності, сприяє закріпленню у її свідомості позитивної думки про себе, додає впевненості, викликає у неї бажання виправдати очікування учителя.

Ефективність впливу учителя на формування адекватної самооцінки молодшого школяра значною мірою визначається його педагогічною майстерністю. Дослідження психологів (Б.Г. Ананьєв, В.А. Горбачова, А.І. Сільвестру, П.Р. Чамата та ін.) показали, що адекватність оцінки себе й ровесників великою мірою визначається знанням педагогом міжособових стосунків у класі, індивідуальних особливостей й можливостей кожного учня. Позитивні результати у формуванні адекватної самооцінки невпевнених у собі учнів досягається тоді, коли учитель спеціально створює для них ситуації успіху, не скупиться на похвалу та заохочення, виявляє емоційну підтримку їх задумам. Це сприяє зміцненню у дітей упевненості у

своїх силах, самоствердженню. У цьому переконують як передовий педагогічний досвід, так і спеціально проведені дослідження. В кінцевому рахунку подібна робота учителя сприяє не лише формуванню у дитини адекватної самооцінки, але й розвитку її як особистості в цілому.

Практика свідчить, що успішність формування адекватної самооцінки великою мірою залежить від того, наскільки учитель володіє знаннями індивідуальних особливостей розвитку емоційно-ціннісного ставлення до себе кожного учня. Без такого знання учитель фактично не може цілеспрямовано впливати на розвиток адекватної самооцінки кожного учня зокрема. Для цього він має володіти знаннями найпростіших методів, за допомогою яких можна з'ясувати з певною мірою вірогідності самооцінку кожного учня. Безумовно, ці методи мають бути такими, що не забирають багато часу як у вчителя, так і в учня, й органічно вплітаються у навчальні завдання молодшого школяра.

Варто зазначити, що методи вивчення самооцінки молодшого школяра можуть бути як прямими, так і опосередкованими. Із методик, які у психології відносять до категорії прямих, найбільш простою є методика ранжування. Її суть полягає в тому, що учневі дається список його однокласників і пропонується проранжувати їх у залежності від їх успішності в учбовій діяльності або рівня розвитку певної особистісної якості (бажано такої, яку гарно учень розуміє: дисциплінований, подільчивий, ввічливий тощо). При цьому, учень має визначити і своє місце у списку, власне саме на це і спрямована дана методика. Адекватність самооцінки школяра перевіряється співставленням місця, яке він відвів собі у таблиці рангів, із оцінкою учителя.

Для з'ясування рівня адекватності самооцінки молодшого школяра учитель може використати ще більш простий метод. Учні пропонується виконати певне учбове завдання, і перед тим як віддати його на перевірку учителю, самостійно оцінити його виконання певним балом. Після оцінка

вчителя співставляється з оцінкою своєї роботи учнем і на цій основі визначається ступінь адекватності його самооцінки. Цінність даної методики в тому, що вона може застосовуватись як індивідуально з кожним учнем, так із усім класом.

Як стверджує автор даної методики А.І. Ліпкіна, систематичне її використання в процесі навчання показало, що оцінки, які учні собі виставляють за окремі роботи, нерозривно й закономірно пов'язані із загальною самооцінкою своїх можливостей. Її ефективність полягає у тому, що «вона дає можливість опосередковано, через систематичну самооцінку учнями продуктів своєї учбової діяльності виявити загальну самооцінку, яка у них складається як певна особистісна якість» [10, с.139].

Дослідники проблеми розвитку самооцінки молодшого школяра стверджують, що більшу діагностичну ефективність мають методики, в яких діти оцінюють себе не прямо і не глобально («Хто більш розумний – ти чи інший?»), а опосередковано, через оцінку конкретних результатів своєї учбової діяльності.

Викладене вище свідчить, що самооцінка є складним психічним утворенням, яке розвивається у дитини під впливом оцінних суджень дорослих та ровесників, спілкування і спільної діяльності з ними. Ступінь адекватності самооцінки дитини молодшого шкільного віку є важливим показником рівня її особистісного розвитку. Організуючи навчально-виховну роботу, учитель має пам'ятати про важливість розвитку адекватної самооцінки молодших школярів та сприяти цьому. Адже така самооцінка стимулює учбову активність дітей та їхні прагнення поліпшувати уже досягнуті результати, бути на рівні вимог учителя. Спрямовуючи активність учня та надаючи їй соціальної значущості, можна впливати не тільки на самооцінку як структурний компонент його самосвідомості, але і на його особистісний розвиток, що надзвичайно важливо коли йдеться про молодший шкільний вік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М.Й. Загальна психологія. – К.: Центр учбової літератури, 2009.- 1007 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Лисина М.И., Силвестру А.И. Психология самопознания у дошкольников. – Кишинев: «Штиинца», 1983. – 111 с.
4. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. – М.: Наука, 1977. – 143 с.
5. Психология личности. Словарь-справочник /Под ред. П.П. Горностая и Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
6. Липкина А.И. Самооценка школьника. Серия: Педагогика и психология. – М.: Знание, 1976. – 64 с.
7. Стеркина Р.Б. Самооценка как показатель психического развития ребенка // Проблемы периодизации развития психики в онтогенезе. – М.: Педагогика, 1976. – 243 с.
8. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Монографія.- Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. – 608 с.
9. Фомина Л.Ю. Что влияет на формирование самооценки младших школьников // Начальная школа. – 2003, № 10. – С. 99-102.
10. Липкина А.И. К вопросу о методах выявления самооценки как личностного параметра умственной деятельности //Проблемы диагностики умственного развития учащихся. /Под ред. З.И.Калмыковой. – М.: Педагогика, 1975. – С. 134-155.